

Projekt: KRAS-CARSO: Trajnostno upravljanje
naravnih virov in teritorialna kohezija
Delovni sklop 2: Upravljanje naravnih virov
Aktivnost 1: Načrt upravljanja naravnih območij

Smernice za upravljanje naravnih območij na Krasu

(Čezmejne smernice za upravljanje naravnih
območij na slovenskem in italijanskem delu Krasa)

2007-2013
cooperazione territoriale europea
programma per la cooperazione
transfrontaliera
Italia-Slovenia
evropsko teritorialno sodelovanje
program čezmejnega sodelovanja
Slovenija-Italija

Projekt sofinanciran v okviru Programa čezmejnega sodelovanja Slovenija-Italija 2007-2013 iz sredstev
Evropskega sklada za regionalni razvoj in nacionalnih sredstev.
Progetto finanziato nell'ambito del Programma per la Cooperazione Transfrontaliera Italia-Slovenia 2007-2013, dal
Fondo europeo di sviluppo regionale e dai fondi nazionali.

REPUBLIKA SLOVENIJA
MINISTRSTVO ZA GOSPODARSKI
RAZVOJ IN TEHNOLOGIJO

Ministero dell'Economia
e delle Finanze

Smernice za upravljanje naravnih območij na Krasu

(Čezmejne smernice za upravljanje naravnih območij na slovenskem in italijanskem delu Krasa)

Naročniki: **Občina Sežana**, *Partizanska cesta 4, 6210 Sežana*,
Občina Hrpelje-Kozina, *Reška cesta 14, 6240 Kozina*,
Občina Divača, *Kolodvorska ulica 3a, 6215 Divača*,
Občina Komen, *Komen 86, 6223 Komen*,
Občina Miren-Kostanjevica, *Miren 129, 5291 Miren*

Avtorja: **dr. Aila Quadracci**, naravoslovka, *S. Croce 204, 34151 Trieste/Trst*,
dr. Mitja Prelovšek, uni. dipl. geograf, *Inštitut za raziskovanje krasa ZRC SAZU, Titov trg 2, 6230 Postojna*

Člani *Skupine narava*: **Občina Sežana** (Alenka Rau, Katja Fedrigo, Marjetka Kljun),
Pokrajina Trst (Adriana Cappiello, Moreno Vertovec, Riccardo Ravalli),
Pokrajina Gorica (Michele Petrachi, Daniel Jarc, Marzia Bonetti),
Občina Hrpelje-Kozina (Alenka Pečar, Saša Likavec Svetelšek),
Občina Divača (Alenka Kovačič, Iztok Felicjan, Liljana Kocjan Žorž),
Občina Komen (Helena Kosmina, Marijana Furlan, Andrejina Nardin),
Občina Miren-Kostanjevica (Blanka Šuler, Aleš Vodičar),
Občina Milje (Silvio Lettich),
Občina Dolina (Elena Bandi, Sara Bensi, Claudia Ferluga),
Občina Repentabor (Aljoša Gabrovec),
Občina Zgonik (Aljoša Gabrovec, Nadja Debenjak),
Občina Trst (Nicola Bressi),

**Občina Devin-Nabrežina (Alessandro Fattori),
Zavod za gozdove Slovenije (Bogdan Magajna),
Dežela FJK, Urad deželne gozdne službe
(Diego Masiello, Anastasia Puric),
Lokalna akcijska skupnost Kras (Erik Švab,
Damiana Kralj),
Območna razvojna agencija Krasa in Brkinov
(Dolores Kovšca, Vlasta Sluban).**

**Ostali sodelujoči: MGRT, Regionalna pisarna Štanjel (Tatjana
Rener),
Zavod RS za varstvo narave, OE Nova Gorica
(Mirjam Gorkič),
Inkubator Sežana (Stojan Gorup),
Park Škocjanske jame, Slovenija (Tomaž
Zorman),
Kobilarna Lipica (Nataša Kolenc),
ZRC SAZU - Razvojni forum Kras (Jasna Fakin
Bajec),
Živilski inženiring, GIZ Kraški pršut (OOZS
Sežana; Stanislav Renčelj).**

**Osnova (pogodba): Pogodba o izdelavi študije o Krasu in Smernic
za upravljanje naravnih območij na Krasu (z
dne 30. januar 2012)**

-----
*Smernice za upravljanje naravnih območij na Krasu so na voljo v elektronski obliki na spletni strani
www.krascarso-carsokras.eu.*

*Smernice za upravljanje naravnih območij na Krasu so bile pripravljene v okviru projekta KRAS-CARSO, ki je
sofinanciran v okviru Programa čezmejnega sodelovanja Slovenija-Italija 2007-2013 iz sredstev Evropskega
sklada za regionalni razvoj in nacionalnih sredstev.*

*Vsebine Smernic za upravljanje naravnih območij na Krasu ne odraža nujno uradnega stališča Evropske unije.
Za vsebino so odgovorni izvajalci: Inštitut za raziskovanje krasa ZRC SAZU in dr. Aila Quadracci.*

KAZALO

Uvod	2
Izpostavljene značilnosti Krasa	3
Načela skupnega upravljanja z naravnimi območji na Krasu	4
Skupne čezmejne smernice	5
<i>Kmetijstvo</i>	5
<i>Gozdarstvo (in lovstvo)</i>	6
<i>Varovanje (narave)</i>	7
<i>Turizem in rekreacija</i>	8

Pričujoč dokument je rezultat primerjave in sinteze nacionalnih Smernic za upravljanje z naravnimi območji na Krasu, ki sta priloga tem čezmejnimi Smernicam. Čezmejne Smernice so bile postavljene na osnovi nacionalnih in skupnih (čezmejnih) študij o Krasu.

Namen skupnih čezmejnih Smernic je čim bolj usklajen in poenoten usmerjen razvoj naravnih območij na Krasu. S tem postavljamo vodila za upravljanje razvoja enovitega, sicer čezmejnega, prostora na obeh straneh državne meje.

V čezmejnih Smernicah posebej izpostavljamo identiteto Krasa, ranljivost, njegove strateške prednosti in slabosti, ter načela trajnostnega gospodarjenja z naravnimi območji Krasa. V sklepnem delu za vsako področje izpostavljamo problematično stanje, cilje bodočega razvoja na področju le-teh in ukrepe za doseganje ciljev.

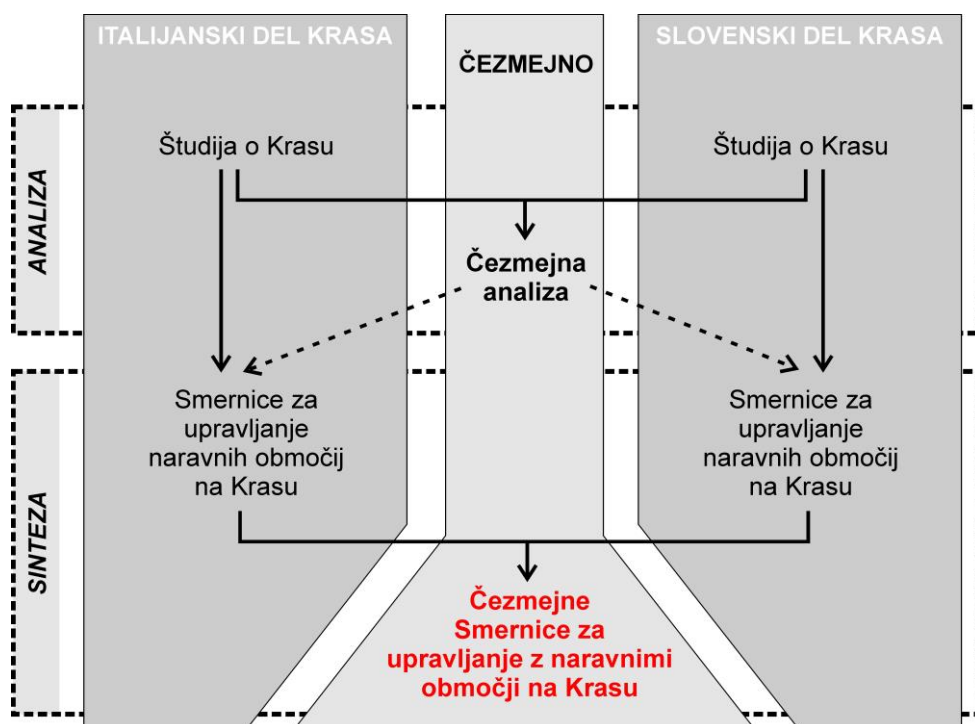
Čezmejne Smernice vključujejo področje (1) kmetijstva, (2) gozdarstva in lovstva, (3) varovanih območij (narave) ter (4) turizma in rekreacije.

dr. Mitja Prelovšek, Inštitut za raziskovanje krasa ZRC SAZU

dr. Aila Quadracci

1. Uvod

Čezmejne *Smernice za upravljanje naravnih območij na Krasu* predstavljajo sklepni del nalog za določitev usmeritev za usklajeno čezmejno upravljanje Krasa upravno-politično razdeljenega na slovenski in italijanski del. Čezmejne *Smernice* so načrtovane v okviru projekta KRAS-CARSO: Trajnostno upravljanje naravnih virov in teritorialna kohezija (*Delovni sklop 2 - Upravljanje naravnih virov, Aktivnost 1 - Načrt upravljanja naravnih območij*). Gre za končni sintezni dokument, katerega osnova leži v nacionalnih *Smernicah za upravljanje z naravnimi območji na Krasu* ter nacionalnih in čezmejnih *Študijah o Krasu* (Slika 1), od koder so bile privzete potrebe po skupnem upravljanju (zlasti problematičnega) sedanjega stanja.

Slika 1: Shema priprave čezmejnih Smernic.

Cilj čezmejnih *Smernic* je zagotovitev trajnostnega in usklajenega upravljanja z naravnimi območji tako na slovenskem kot tudi na italijanskem delu Krasa. Gre namreč za enoten naravni in kulturni prostor, ki ga zaradi zgodovinskih okoliščin umetno deli upravna (državna) meja.

Smernice niso namenjene neposrednemu načrtovanju, ga pa usmerjajo in usklajujejo različne parcialne potrebe, ki se kažejo na področju posameznih sektorjev (kmetijstvo, gozdarstvo in lovstvo, varovanje območij (narave), turizem in rekreacija). Zato so (namenoma!) splošne, a usklajene med različnimi sektorji in, kar je še bolj pomembno z vidika tega dokumenta, meddržavno. Predstavljajo osnovo za poglobljeno sektorsko

reševanje obstoječe problematike z obzirom na zavedanju medsektorskega in čezmejnega značaja posameznih problemov. Skupno medsektorsko in čezmejno upravljanje naravnih območij bo gotovo pripeljalo tudi do sinergije posameznih sektorskih in državnih/regionalnih ukrepov.

2. Izpostavljene značilnosti Krasa

Naravnogeografsko gre na obeh straneh državne meje za **dokaj homogeno območje**, ki ga definira specifična kamninska zgradba, morfologija površja (kraška uravnava-planota), hidrologija, podnebje, prst ter flora in favna. Zaradi krasa se meddržavno najpogosteje izraža **kraško površje, podzemni tok vode, podzemna biodiverziteta in ranljivost krasa**. Čeprav so v drobnem naravnogeografske razmere nekoliko različne (zlasti zaradi bližine morja in načeloma manjše nadmorske višine na italijanskem delu Krasa), se **večje razlike kažejo na družbenogeografskem in upravno-političnem področju** zaradi razvoja pod ločenim okriljem dveh držav. Zaradi oblike italijanskega dela Krasa in regionalne funkcije Trsta je »italijanski Kras« dosti bolj prometno obremenjen, industrializiran, (sub)urbaniziran in povezan z Jadranskim morjem.

Ugodne značilnosti Krasa

Na obeh straneh Krasa se izražena območja z **visoko kraško naravno vrednostjo** ter **endemizem podzemnih vrst**, ki ju je potrebno ohranjati in turistično in izobraževalno razvijati. Kljub intenzivnejšem razvoju »italijanskega Krasa« zlasti po 2. svetovni vojni se na obeh straneh meje pozitivno izpostavlja **prisotnost tradicije** vezane na podeželsko življenje ter **močna identiteta Krasa**. V povezavi s kmetijstvom se izpostavlja **tradicionalne kmetijske dejavnosti**, ki imajo funkcionalen stik z izgledom kulturne pokrajine in ki lahko pripomorejo z trajnostni rabi naravnih območij ter pridelavi **visoko kakovostnih kmetijskih proizvodov**. Na kulturnem področju se izpostavlja **multikulturalizem in večjezičnost** ter z njima povezan dober potencial čezmejnega, državnega in celo evropskega povezovanja. Območje je **prometno dobro dostopno**, mestoma tudi zaželeno težje dostopno, in kot tako ponuja pomembno interakcijo med hitrim življenjem v (večjih) mestih in mirnim na podeželju.

Neugodne značilnosti Krasa

Zaradi specifičnosti kraške podlage je pomemben omejitveni dejavnik **pretežna odsotnost vode na površju**, vendar je to v kontekstu identitete Krasa ugoden (in deloma premostljiv) pojav. Praktično nepremostljiva je **slaba samočistilna sposobnost voda** in posledična **velika hidrogeološka ranljivost Krasa**. Potencialno onesnaženje se lahko zmanjša le z razredčevanjem in mestoma počasnim izpiranjem. Slednje blaži visoke koncentracije nevarnih snovi, vendar povzroča dolgotrajen učinek onesnaževanja. Širše demografske in

gospodarske spremembe se močno odražajo v **zmanjšanju in prestrukturiranju kmetijske proizvodnje**, kar se odraža v spremembah rabe tal (povečevanje deleža gozda), zmanjševanju biotske pestrosti (manj vrst vezanih na travniško vegetacijo) ter v kulturi (tradicija, stari običaji). Zaradi razdeljenosti med dve državi je **načrtovanje na meddržavni/regionalni ravni izjemno šibko**.

Nezadovoljivo izkoriščene možnosti za razvoj naravnih območij

Dobršen del območja je vključen v varstveno območje **Natura 2000**, ki pa nima jasne vizije upravljanja in se razvojno koristi pod nivojem njegove dejanske vrednosti. Določene pomembne naravne, kulturne in zgodovinske (npr. 1. svetovna vojna) **znamenitosti so preslabo prepoznavne**, se preslabo tržijo v turistično-izobraževalne namene. Še v večji meri bi morali graditi na **regionalnih turističnih povezavah med večjimi urbanimi naselji oz. prometnicami in podeželskim zaledjem**. Izkoristiti velja večje zanimanje potrošnikov za **kakovostno ekološko, a cenovno še dostopno, hrano in tradicionalne pridelke/izdelke**. Ne samo turistično, ampak tudi upravno-politično, bi bilo primerno **povezovanje med italijanskim in slovenskim delom Krasa**.

3. Načela skupnega upravljanja z naravnimi območji na Krasu

Pri upravljanju s čezmejnimi Krasom se v obeh nacionalnih Smernicah izpostavlja nekaj temeljnih **načel**, ki bi morale biti skupne upravljanju z naravnimi območji Krasa na obeh straneh meje.

Načelo trajnostnega razvoja Krasa govori o (a) misli na prihodnost in (b) skladnem upoštevanju potreb okolja, družbe in gospodarstva. Posege v naravni prostor je potrebno omejiti na osnovne družbene in gospodarske potrebe. Naravni, družbeni in gospodarski potencial je potrebno ohranjati tudi za bodoče generacije. V smislu znižanja obremenitev naj se poudarek usmerja od kvantitete v kvaliteto ter k **načelu vzdržnega prostorskega razvoja**.

Načelo večfunkcionalnosti naj izkoristi naravni potencial več priznanih funkcij taistih naravnih območij (npr. pitna voda, kmetijstvo, lovstvo, naravovarstvo, turizem). Favoriziranje zgolj ene funkcije naj se izvaja v omejenem obsegu, večji poudarek pa naj se usmeri k sožitnem sobivanju več delavnosti na taistih naravnih območjih in k doseganju njihovih sinergijskih učinkov.

Načelo vključevanja in sodelovanja naj zagotavlja vključenost vseh zainteresiranih interesnih skupin, diskusijo in skupno odločanje o razvojnih načrtih in dejanskih aktivnostih v naravnem okolju ter v čim večjo premeno konfliktnih situacij v smer, ki bo prinašala sinergijske učinke. Vključenost naj se izvaja v horizontalni (po sektorjih) in vertikalni smeri (po ravni upravljanja) in naj izkoristi različnost finančnega, izobrazbenega/poklicnega in

statusnega potenciala posameznikov/institucij (npr. lokalni pobudniki in navdušenci, strokovnjaki, uradniki). Zagotovljen mora biti pretok informacij med različnimi sektorji ter po vertikalni ravni.

4. Skupne čezmejne smernice

Čeprav sta si slovenski in italijanski del Krasa deloma različna (rahlo različen podnebni vpliv morja, drugačen družbeni povojni razvoj, različna stopnja (sub)urbanizacije, različna uprava na vertikalni in horizontalni ravni), lahko najdemo vrsto skupnih značilnosti in ciljev, ki so v interesu skupnega načrtovanja in reševanja. Iz tega izhaja tudi potreba po opredelitvi skupnih smernic za upravljanje naravnih območij na Krasu. V kolikor se bo sledilo tem smernicam, bo Kras na čezmejni ravni obdržal svojo enotnost, koherenco, identiteto, izkoristil svoje razvojne prednosti ter se izognil slabostim in problemom povezanih z njegovo ranljivostjo. Predstavljene so le tiste smernice, ki so ključne in se kot prioritete pojavljajo na obeh straneh Krasa. Bolj podrobne in specifične usmeritve, ki so značilne le za italijansko ali slovensko stran Krasa, so navedene v nacionalnih *Smernicah*.

Smernice pokrivajo 4 tematska področja, in sicer:

- kmetijstvo,
- gozdarstvo (in lovstvo),
- varovanje (narave) ter
- turizem in rekreacijo.

V okviru smernic izhajamo predvsem iz sedanjega (problematičnega) stanja navedenega v *Študiji o Krasu*, v teh Smernicah pa dajemo poudarek na bodočem (želenem, ciljnem) stanju. Pot do slednjega so ukrepi, ki so zaradi narave smernic bolj splošnega značaja. Ukrepi so zagotavljajo komplementaren odnos med vsemi 4 tematskimi področji, z vidika ohranjanja identitete Krasa pa je potreben njihov mozaičen preplet.

4.1. Kmetijstvo

Kmetijstvo mora ohraniti svojo večnamensko vlogo. Slednje morajo biti zaradi prepleta medsebojno uravnotežene in naj v skladu s splošnimi cilji zagotavljajo predvsem:

- gospodarsko funkcijo pridobivanja kvalitetnih (tradicionalnih) pridelkov/izdelkov (ekonomska kategorija),
- vzdrževanje kulturne krajine, skrb za tradicionalno prepoznavnost (in rekreativno-turistično) privlačnost prostora, ohranjanje stika s podeželsko identiteto Krasa (družbena funkcija),
- ohranjanje prepoznavne odprte morfologije površja, ohranjanje ekstenzivnih travniških habitatov in podpiranje visoke biodiverzitete (okoljska funkcija).

Na posameznih manjših območjih lahko prevlada ena izmed treh funkcij, vendar ne na pretirano škodo ostalih dveh. Subvencioniranje kmetijske proizvodnje je zaradi slabših pridelovalnih razmer in nastopa na evropskem/globalnem trgu praktično nujno, vendar naj ne vodi v nezdravo pretirano odvisnosti od finančnih pomoči. Na za kmetijstvo manj primernih območjih je povsem sprejemljivo ogozdovanje (naravno zaraščanje), ki pa naj bo podprto z gozdno-gojitvenimi ukrepi za doseganje klimaksnih drevesnih združb. Zaraščanje za kmetijstvo bolj ugodnih zemljišč naj se praviloma odklanja, boljša kmetijska zemljišča v zaraščanju pa naj se postopoma vrača v kmetijsko rabo.

Za zagotavljanje večnamenske vloge kmetijstva je potrebno izboljšati:

- demografsko in izobrazbeno strukturo na kmetijskih gospodarstvih,
- zagotoviti boljše razmere za prenos kmetijskih gospodarstev od starejše generacije k za kmetijstvo zainteresiranim naslednikom,
- posestveno strukturo (preprečevati nadaljnje drobljenje kmetijskih zemljišč, nadzorovano zaokroževanje in povečevanje posesti, prenos solastniških deležev na enega lastnika (kmetijskega gospodarstva), izboljšanje najemniškega sistema),
- turistično-rekreacijsko vlogo dela kmetijskih gospodarstev (uvajanje dopolnilnih dejavnosti),
- medsebojno povezovanje med kmetijskimi gospodarstvi ter horizontalno in vertikalno povezovanje med sektorji in upravnimi ravni,
- skupen regionalni nastop kmetijskih gospodarstev na trgu, izboljšati skupno čezmejno regionalno prepoznavnost kmetijskih izdelkov s Krasa,
- dialog z naravovarstveniki in lovci ter ukrepe za omejevanje konfliktov zaradi interakcije kmetijstva z (zavarovanimi) prostoživečimi živalskimi vrstami.

Zaradi izrazite tradicionalne dopolnilne vloge kmetijstva (zlasti pri vinogradništvu) in razdrobljenosti kmetijske posesti bo nujno tudi zagotavljanje ustreznih pogojev za sekundarno kmetijsko dejavnost Kraševcem, ki se sicer primarno preživljajo z drugačnim delom, kmetijsko pa se udeležujejo v prostem času.

4.2. Gozdarstvo (in lovstvo)

Gozd je prevladujoč tip vegetacije na naravnih območjih Krasa in ima podobno kot kmetijstvo večnamenski vlogo. Splošni cilji večnamenskega upravljanja z gozdom so predvsem:

- opravljanje lesnoproizvodne funkcije (ekonomska funkcija),
- zagotavljanje rekreacijske vloge (družbena funkcija),
- ohranjanje ravnovesja v ranljivem kraškem okolju predvsem z vidika prsti, habitata (zavarovanih) prostoživečih živalskih vrst ter zagotavljanje kvalitetne in količinsko bolj uravnoteženih zalog podzemne vode (okoljska funkcija).

Zagotavljati je potrebno tako velike komplekse gozda kot tudi preplet naselij, kmetijskih površin in gozdov. Za boljše upravljanje z gozdom je potrebno:

- izboljšati lastniško in posestveno strukturo gozdnih zemljišč,
- spremljati in omejevati razraščanje tujerodnih vrst,
- zmanjševati požarno ogroženost pred požari in pripravljenost na njihovo gašenje,
- zmanjšati delež pionirskih gozdov in vračanje h klimatsko stabilni gozdni vegetaciji, kar bo z monitoringom in z odstranjevanjem bolnih dreves ugodno vplivalo tudi na zmanjšanje vpliva bolezni in škodljivcev,
- izobraževati lastnike gozdov za aktivnejše in ustrežnejše gospodarjenje z gozdom (npr. opuščanje panjevskega gospodarjenja, intenzivnejše gojenje bolj kvalitetnega lesa),
- doseči ravnotežje med rastlinsko in živalsko komponento gozda.

4.3. Varovanje (narave)

Kras je prepoznaven zlasti zaradi svojih naravnih značilnosti povezanih s kraškimi pojavi, ki so se mu kasneje pridružili še antropogeni elementi pokrajine. Hkrati ga karakterizira velika biotska pestrost. To identiteto je potrebno ohranjati in krepiti z ohranjanjem splošnega okolja ter z intenzivnejšim varovanjem manjših (zavarovanih) območij. Splošne cilje varovanja narave lahko torej opredelimo kot:

- zagotavljanje ustreznih vizualnih/funkcionalnih in ekosistemskih pogojev za ohranjanje identitete Krasa in ugodnih habitatov za rastlinske in živalske vrste (okoljska funkcija),
- raba ustreznih območij naravne (in kulturne) dediščine za trženje v turistične namene (gospodarska funkcija),
- zagotavljanje ugodnega stanja naravnih območij za izobraževalne, rekreativne in sprostitvene namene (družbena funkcija).

Za doseganje ciljev je potrebno:

- zmanjšati prekomerne vplive na področju obremenjevanja podzemnih voda,
- zmanjšati obseg in intenziteto grobih morfoloških sprememb kraškega površja, tako na področju kmetijskih in gozdnih zemljišč kot tudi pri prekomernem širjenju obrtno-podjetniške, prometne in bivanjske infrastrukture,
- intenzivnejša raba turistično-izobraževalnega potenciala območij *Natura 2000* ter aktivno vključevanje vseh zadevnih sektorjev (kmetijstvo, gozdarstvo, turizem in rekreacija, varovanje okolja) za ustrezno rabo varovanih območij,
- ohranjati ekstenzivnost kmetijstva na obsežnejših travniških površinah (kraških gmajnah) in v čim večji meri ohranjati izgled kulturne pokrajine Krasa (npr. suhozidi),

- vzdrževanje vsaj pomembnejših površinskih voda (kalov, kraški izviri) za potrebe naravovarstvenih (in družbenih) funkcij,
- omejevanje razraščanja invazivnih tujerodnih vrst,
- omejevanje uporabe stranskih poti za rekreacijsko uporabo z motornimi vozili.

4.4. Turizem in rekreacija

Kras je pomembna in prepoznavna turistična destinacija zaradi ohranjene podeželske kulturne pokrajine in tradicionalnih gastronomskih ter enoloških izdelkov. To prepoznavnost, ki temelji tudi na izgledu (in funkciji) naravnih območij, je potrebno ohranjati in ustrezneje/intenzivneje tržiti v turistične namene. Splošni cilji na področju turizma in rekreacije so:

- ohranjati prepoznavno identiteto okoljsko ohranjenega Krasa; splošno v okolju predvsem z vzdrževanjem obsega travniških in vinogradniških površin, specifično pa z vzdrževanjem prepoznavne podobe zavarovanih območij (okoljska funkcija),
- učinkoviteje tržiti Kras kot prepoznavno blagovno znamko z večjo dodano vrednostjo (gospodarska funkcija),
- zagotavljati ugodne turistične kapacitete za obiskovalce, ki morajo s Krasa odhajati z lepimi izkušnjami (družbena funkcija).

Za doseganje teh ciljev je potrebno:

- intenzivneje povezovati turistično ponudbo na regionalni ravni, tako s pripravo preglednih tiskovin kot z nadgradnjo regionalnih spletnih portalov; izboljšati povezave na vertikalni ravni od načrtovalcev turistične ponudbe, nosilcev in trženja,
- intenzivneje izrabljati potencial geografsko zaščitene izdelkov/pridelkov in potencial območij *Natura 2000*,
- vzdrževati predvsem pomembnejše tematske poti in njihovo infrastrukturo (označevalne in informacijske table, čiščenje poti, parkirišča),
- intenzivnejše čezmejno povezovanje za enotno turistično ponudbo (npr. vzpostavitev čezmejnih tematskih poti).